

JAN OŹDŻYŃSKI

Synonimy w polskiej terminologii logopedycznej

1. Wśród podstawowych wyróżników terminologii wymienia się: a) sferę użycia – profesjonalnie ograniczoną; b) definicyjność (test definicyjny jako kryterium terminologiczności); c) systemowość (osiąganą przez klasyfikację i teauryzację); d) jednoznaczność (odpowiedniość między pojęciem i terminem, brak polisemii i synonimii); e) nieekspresywność, niekonotacyjność, stylową neutralność¹. W takim ujęciu zjawisko synonimii traktuje się jako wysoce niepożądane, bo naruszające zasadę jednoznaczności². W praktyce terminologicznej jednak zagadnienie to okazuje się o wiele bardziej skomplikowane, niż to sugerują normatywne zasady tworzenia terminów³.

W ujęciu kompleksowym traktować można różne odmiany terminów w kategoriach pojęć naturalnych, dla których cechą wzorcową stanowi jedynie odniesienie do fachowego pojęcia: termin to jednostka leksykalna spełniająca funkcję znaku naukowego, bądź profesjonalnego pojęcia, a więc rodzaj użycia, a nie specjalny typ jednostki leksykalnej⁴.

W ujęciu kognitywnym (nastawionym na badanie struktur poznawczych przez „pryzmat” języka) obecność szeregów synonimicznych, odnoszących się do jednego pojęcia w słowniku profesjonalnym jest często rezultatem swoistej formy aktywności poznawczej związanej z przemieszaniem się składników wiedzy potocznej i naukowej, niezbędnej do interpretacji (wyprofilowania) tego samego pojęcia wzorcowego⁵.

¹ S. Gajda, *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole 1990, s. 39.

² H. Jadacka, *Termin techniczny – pojęcie, budowa, poprawność*, Warszawa 1976; M. Jurkowski, *Metajęzyk terminologii*, [w:], *Teoretyczne podstawy terminologii*, pod red. F. Gruczy, Wrocław 1991, s. 45–60.

³ M. Mazur, *Terminologia techniczna*, Warszawa 1961; J. Nawacka, *Słownictwo ogólne a terminologia specjalna*, [w:] *Współczesna polszczyzna i jej odmiany*, Katowice 1980, s. 41–46.

⁴ W. Nowicki, *Podstawy terminologii*, Wrocław 1986.

⁵ T. Holówka, *Myslenie potoczne. Heterogeniczność zdrowego rozsądku*, Warszawa 1986; J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Lublin 1990, s. 109–127.

W logice i psychologii kognitywnej wyróżnia się, jak wiadomo, m.in. pojęcia matrycowe, pojęcia naturalne, a także jako pierwszy etap kształtowania się pojęć naturalnych – tzw. *kompleksy pojęciowe*, które stanowią układ dość luźno powiązanych reprezentacji poznawczych desygnatów tych kompleksów. Na treść pojęć naturalnych składa się plastyczny, ale w miarę stabilny rdzeń pojęciowy (prototyp, typ), tj. myślowa reprezentacja idealnego desygnatu pojęcia, obejmująca cechy „wzorcowe” oraz obszar podobieństwa do tych cech (o różnym stopniu peryferyczności, oddalenia od „centrum” pojęciowego), czyli *tło pojęciowe*⁶.

Większa produktywność myślenia opartego na pojęciach naturalnych jest wynikiem plastyczności ich rdzeni. Im większa plastyczność tym większa różnorodność (wariantywność) form i pomysłów rozwiązywania problemów (terminologicznych), tym więcej można dostrzec powiązań między zjawiskami, tym łatwiej wykryć kierunki przekształceń znaczeniowych, tym wyższy stopień oryginalności myślenia⁷.

W praktyce terminologicznej wiąże się to niestety również z realną groźbą niejednoznaczności i błędnych identyfikacji pojęciowych; wiedza potoczna ma bowiem charakter mniej zorganizowany.

Dla zilustrowania tych kwestii posłużmy się na początek przykładem synonimii w odniesieniu do zaburzenia mowy określanego jako MUTYZM (łac. *mutismus*); synonimami są tu m.in.: *bezruch mowy*, *zanik mowy*, *całkowite zaniemówienie*; wyróżnia się dalej zestawienia gatunkujące: *mutyzm wybiórczy* i *mutyzm całkowity* oraz *mutyzm akinetyczny* (*mutismus akineticus*), a także *apraksję artykulacyjną*⁸.

Przytoczmy dwa krótkie akapity z podręcznika foniatry klinicznej:

„Typowymi przykładami **nerwicy mowy (logoneurosis)** [logoneurozy] jest **mutyzm** i **logofobia** [lęk przed mówieniem]. *Mutyzm jest zaprzestaniem mówienia z przyczyn psychologicznych, które w związku z tym leżą poza aparatem mowy. Jest to zaburzenie, które ma kilka postaci. Może być mutyzm całkowity, gdy chory nie rozmawia z nikim, lub selektywny [wybiórczy], najczęściej spotykany u dzieci, kiedy porozumienie słowne istnieje tylko z wybranymi osobami*”;

– w kontekście definicji regulującej (uściślającej zakres występowania zaburzenia):

„**Mutyzm selektywny** może być wyrazem trudności adaptacyjnych w szkole. W przypadkach tych nie ma żadnych zaburzeń rozumienia mowy, procesy myślowe przebiegają prawidłowo i mowa zewnętrzna, gdy się ją uda wywołać, jest zupełnie prawidłowa, co odróżnia **mutyzm selektywny od mutyzmu w upośledzeniu umysłowym i w autyzmie**. Należy jeszcze

⁶ T. Pawłowski, *Tworzenie pojęć i definiowanie w naukach humanistycznych*. Warszawa 1978; E. Rosch, *Human categorization*, [w:] *Advances in Cross Cultural Psychology*, vol. 1, New York 1977; L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, Warszawa 1972.

⁷ J. Trzebiński, *Twórczość a struktura pojęć*. Warszawa 1981.

⁸ *Foniatryka kliniczna*, pod red. A. Pruszevicza, Warszawa 1992, s. 277.

wspomnieć o **mutyzmie spotykanym w schizofrenii**, ale różnicujący wtedy będzie ogólny obraz chorego⁹.

Dla porównania – objaśnienie hasła „mutyzm” z *Podręcznego słownika logopedycznego* J. Surowańca¹⁰:

MUTYZM – ang. *mutism, dumbness* [dosł. 'niemota'], *speechlessness* (ang. *speechless* 'niemy, oniemiały, osłupiały'; franc. *mutisme, réticence* [w zn. ogólnym 'przemilczenie, niedomówienie']; niem. *Mutismus*, ros. *мутизм*, łac. *mutismus*);

– synonimy: *bezgłos histeryczny, zamilknięcie, jąkanie inhibicyjne, afonia psychogenna, niemota czynnościowa*;

– *uporczywe milczenie w następstwie urazu psychicznego, brak mowy, brak stymulacji do posługiwania się mową przy zachowanym rozumieniu mowy; ustanie porozumiewania się z otoczeniem; zniekształcenie substancji języka na płaszczyźnie segmentalnej i suprasegmentalnej; występuje w zespołach osłupieniowych, często bywa objawem hysterii*;

– 313.0 i 309.8 poz. w Międzynarodowej klasyfikacji chorób... 'objaw zaburzeń emocjonalnych' [...] PSL, 226.

2. Zestawmy pojawiające się w tekście postaci synonimów i quasi-synonimów (w tym zjawisko antonimii, hiperonimii, hiponimii, metonimii, heteronimii i in.)¹¹:

Leksemy rodzime (często kalkowane)	Zapożyczenie grecko-łacińskie (internacjonalizmy, interkalki, interhybrydy)
<i>bezruch mowy; bezruch</i> (: bez ruch(u)) 'brak ruchu i zmian'; 'nieruchomość'; fraz. zastygnąć w bezruchu MSJP, 41* ;	MUTYZM, łac. <i>mutismus</i> , inter. – ang. <i>mutism</i> , niem. <i>Mutismus</i> , ros. <i>мутизм</i> ; <i>mutyzm akinetyczny</i> , łac. <i>mutismus akineticus</i> , ang. <i>akinetic mutism</i> ;
<i>bezgłos histeryczny, bezgłos psychogen-ny</i> ; <i>bezgłos</i> (: bez głos(u)) 'utrata głosu', 'niemożność mówienia', 'niemożność wydania głosu' PSL, 86;	<i>bezgłos histeryczny</i> , łac. <i>aphonia hysterica</i> , inter., ang. <i>hysterical aphonia</i> , niem. <i>histerische Aphonie</i> 'niedowład czynności mięśni krtani' PSL, 87; <i>bezgłos psychogen-ny</i> , niem. <i>psychogene Aphonie</i> : syn. <i>aphonia psychogenna</i> , łac. <i>aphonia paranoica</i> 'uporczywe milczenie' PSL, 44;

⁹ T. Zaleski, *Autyzm, mutyzm, logofobia*, podrozdz. 4.12. z podręcznika *Foniatryka kliniczna*, op. cit., s. 292.

¹⁰ J. Surowaniec, *Podręczny słownik logopedyczny*, Kraków 1993 (skrót: PSL).

¹¹ J.D. Apresjan, *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Przetłoczyli Z. Kozłowska i A. Markowski, Wrocław 1980, s. 301–327.

* MSJP – *Mały słownik języka polskiego*, pod red. S. Skorupki, H. Auderskiej, Z. Łempickiej, Warszawa 1968.

<p><i>zanik mowy; zanik</i> 'zanikanie, zniknięcie, brak czego' (: <i>zanik(ać)</i> 'przestawać istnieć, ginać', 'znajdować się w stanie zaniku' MSJP, 975; <i>zaprzestanie mówienia, zaprzestanie</i> (: <i>zaprzestać</i>) 'zupelnie przestać', <i>zaniechać, przerwać, poniechać czego</i> MSJP, 980;</p>	<p><i>brak mowy; brak stymulacji</i> w posługiwaniu się mową; <i>brak</i> 'fakt nieistnienia czegoś, nieobecności, niedostatku, niedociągnięcia; wada, błąd, defekt', ze średnim. <i>brack</i> adi., <i>Brack</i> n.</p>
<p><i>uporczywe milczenie; milczenie</i> (: <i>milczeń</i>) 'nie wydawać głosu, nic nie mówić', 'niewydawanie dźwięku', 'chwila, okres ciszy – okres niezabierania [niewydawania] głosu MSJP, 392; <i>zamilknięcie</i> (: <i>zamilknąć</i>) 'przestać mówić, wydawać głos', 'przestać być słyszalnym', 'ścichnąć') MSJP 973;</p>	<p><i>apraksja artykulacyjna</i>, ang. <i>apraxia of language</i>, ros. <i>артикуляторная апраксия</i>; <i>apraksja</i> inter. łac. <i>apraxia</i>, od greck. <i>apraksia</i> 'bezczynność', 'niezdolność do wykonywania czynności ruchowych', 'niemożność kojarzenia ruchów', 'utrata zdolności wykonywania ruchów celowych' PSL, 70;</p>
<p><i>całkowite zaniemówienie; zaniemówienie</i> (: <i>zaniemówić</i> 'stracić mowę', 'nic nie mówić', 'zamilknąć'), fraz. <i>zaniemówić</i> z oburzenia, z radości, ze zdumienia MSJP 974;</p>	<p><i>logoneuroza</i> (inter.), łac. <i>logoneurosis</i>, franc. <i>logoneurose, logonévrose</i>, ros. <i>логоневроз</i> 'nerwica mowy', 'jąkanie' PSL, 207 <i>logofobia</i> (inter.) franc. <i>logophobie</i>, niem. <i>Logophobie</i> 'lęk przed mówieniem, zaburzenie objawia się nagłym załamaniem toku mówienia lub trudnościami w jej rozpoczęciu' PSL, 206;</p>
<p><i>jąkanie inhibicyjne</i> 'pojawienie się małej przerwy w wypowiedzi, tj. zamilknięcie spowodowane <i>niedopuszczeniem, zahamowaniem, otamowaniem, powstrzymaniem</i> myśli i wszelkiego działania' PSL, 185; <i>niemota czynnościowa</i> łac. <i>mutitas functionalis</i>; <i>niemota</i> (: <i>niem(y)</i>) 'bycie niemym', „kalectwo polegające na niemożności mówienia wskutek zaburzeń w narządach słuchu i mowy" MSJP, 455.</p>	<p><i>jąkanie inhibicyjne</i>, łac. <i>balbutius inhibito</i>.</p>

3. Bez trudu zauważyć można szczególnie charakterystyczne tendencje słowotwórcze¹² zarówno w strefie rodzimej, jak i obcej (hybrydycznej, kalkowanej) przytoczonych terminów i określeń fachowych:

¹² R. Grzegorzczkova, J. Puzynina, *Słowotwórstwo. I. Problemy ogólne słowotwórstwa. II. Słowotwórstwo rzeczowników*, [w:] *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa 1984.

a) typ złożenia przedrostkowego z drugim członem w postaci mianownika: *bezruch* (: *bez ruch(u)*), por. *akineza*, ang. *akinesis*, franc. *acinése*, niem. *Akinese* 'zespół objawów porażenia ruchowego'; *akinezja* 'brak lub ograniczenie zdolności wykonywania ruchów na skutek uszkodzenia obwodowego narządu ruchu', ang. *akinesia*, fr. *acinésie*, *akinésie*, niem. *Bewegungsstarre*, *Stillstand*, *Unbeweglichkeit*, ros. *акинезия*; łac. *acinesia*, grec. *akinesia* 'nieruchomość'; PSL 54; *bezgłos* (: *bez głosu*), synonim: *afonia* inter., ang. *aphonia*, *loss of voice*; franc. *aphonie*, niem. *Aphonie*, *Lautlosigkeit*, ros. *афония*, łac. *anaudia* 'utrata głosu', 'niemożność mówienia' PSL, 86;

b) derywaty paradygmaticzne (ujemne) utworzone od czasowników: r.m. *zanik* (*zanik(ać)*), r.ż. *utrat(a)* (: *utracić(ić)*);

c) derywaty transpozycyjne (kategorialne) przyrostkowe, utworzone od czasowników z pomocą formantów *-(a)nie*, *-enie*, *-cie*:¹³ *zaprzestanie* (: *zaprzestać*); *ustanie* (: *ustać*), *zahamowanie* (: *zahamować*), *otamowanie* (: *otamować*), *powstrzymanie* (: *powstrzymać*), *jąkanie* (: *jąkać się*); *milczenie* (: *milczeć*), *zaniemówienie* (: *zaniemówić*), *niedopuszczenie* (: *nie dopuścić*); *zamilknięcie* (: *zamilknąć*);

d) formacje utworzone od przymiotników i czasowników oznaczających zanegowanie cechy: z formantem *-ość* : *bezczynność* (: *bezczynny*), *niezdolność* (: *niezdolny*), *nieruchomość* (: *nieruchomy*); *niemożność* (: *nie móc*, por. *nie można*, *niemożliwy*);

e) przeżytkowe formacje ze (staropolskim i gwarowym) przyrostkiem *-ota* : *niemota* (: *niemy*) 'bycie niemym';

f) określniki gatunkujące, głównie z przyrostkiem przymiotnikowym *-ny*, *-(ycz)ny*, *-(yj)ny* : *histeryczny* (bezgłos), *psychogenny* (bezgłos), *akinezyjny* (mutyzm), *artykulacyjna* (apraksja), *inhibycyjne* (jąkanie); rzadziej z formantem *-owy* : *czynnościowa* (niemota); *-it(y)* : *całkowite* (zaniemówienie); *-iw(y)* (*-yw(y)*) : *uporczywe* (milczenie);

g) terminoelementy w rodzaju przedrostka *a-*, oznaczającego zaprzeczenie obecności cechy wymienionej w drugiej części złożenia (wyrazu) : *afonia* (łac. *aphonia*), *apraksja* (łac. *apraxia*); sufiksy *-izm* (*-yzm*), *-sja*, *-zja*: *mutyzm*, *apraksja*; złożenia typu *logoneuroza* – w zapożyczeniowej warstwie terminologicznej (zapożyczenia grecko-łacińskie, internacjonalizmy, interkalki, interhybrydy)¹⁴.

4. Jak widać, można mówić o pewnej odrębności synonimii terminologicznej w stosunku do podobnego zjawiska w leksyce nieterminologicznej. Synonimy określa się jako wyrazy bliskoznaczne i równoznaczne (dublety), choć w realne istnienie tych ostatnich leksykologowie powątpiewają¹⁵. Wobec złożoności struktury znaczeniowej poszczególnych wyrazów i ich uwikłania w obrębie różnorodnych pól leksykalno-semantycznych – praktycznie nie ma

¹³ J. Puzynina, *Nazwy czynności we współczesnym języku polskim*, Warszawa 1969.

¹⁴ J. Ozdźyński, *Polskie współczesne słownictwo sportowe*, Wrocław-Kraków 1970, s. 59; *Formacje hybrydalne w językach słowiańskich*, pod red. S. Warchoła, Lublin 1986.

¹⁵ E. Grodziński, *Językoznawcy i logicy o synonimach i synonimii*, Wrocław 1985.

pary wyrazów, które byłyby identyczne znaczeniowo. Przyjmuje się również najogólniejszy podział synonimów na ideograficzne, (które różnią się sensami pojęciowymi) i stylowe, w których różnica dotyczy zabarwienia stylistycznego, uwarunkowanego stylowo sferą użycia¹⁶.

O pojawieniu się synonimów terminologicznych decydują zarówno względy poznawcze (składniki szeregów synonimicznych rejestrują różnorakie aspekty „tła pojęciowego” obiektu konceptualizacji słownej), jak i natury pragmatycznej oraz tekstowej¹⁷. Różne sfery komunikacji naukowej i profesjonalnej (oficjalna i nieoficjalna, znormalizowana i nieznormalizowana, ustna, pisemna, ściśle naukowa, dydaktyczna, popularnonaukowa itd.) stawiają wobec terminów swoje wymagania. Nie zawsze jest w stanie spełnić je jeden termin, w rezultacie pojawiają się albo krótsze warianty istniejącego, często rozbudowanego terminu, albo istniejące synonimy dzielą się sferami funkcjonowania, albo wręcz tworzy się nowe terminy z przeznaczeniem dla danej sfery¹⁸, por. terminy foniatryczne i ich odpowiedniki językoznawcze (sterminologizowane lub potoczne): *rynolalia* // *rynizm* // *rynofonia* // *nasalizacja* – foniatryczne ‘seplenienie nosowe’ // *nazalizacja* // (‘unosowanie’) lingw. ‘zamiana głoski ustnej w nosową’ //, por. żarg. *gęganie* (np. w formie zabawowej w przedszkolu); *mogilalia* foniatr. // *elizja* lingw.; podobnie *paralalia* // *substytucja* // *komutacja*; *palatalizacja* inter. lingw. (*zmiękczenie*) // por. foniatryczne: *sigmatismus palatalis* (łac.) // sygmatyzm *palatalny* // *seplenienie palatalne* // *seplenienie podniebienne* // pot. *sieplenienie* // *mowa dziecienna* // *lalkanie* // STL 178.

Synonimy terminologiczne tworzą mniej lub bardziej rozbudowane szeregi synonimiczne, w skład których wchodzi zarówno pojedyncze wyrazy, jak i połączenia wyrazowe (skupienia terminologiczne), por. terminy rejestrujące różnorakie aspekty zaburzenia typu „dysleksja”: *afazja wzrokowa* // *anafabetyzm parcjalny* // *bradyleksja* // *wrodzona niezdolność do czytania* // *wrodzona ślepotą słowna* // *zespół trudności w czytaniu*, STL 93.

5. Ze względu na charakter leksykalny (frazologiczny) i właściwości strukturalne składników wyróżnić można szereg relacji synonimicznych, które w wielu wypadkach włączają się lub bywają zastąpione przez inne zależności (antonimii, hiperonimii, metonimii, heteronimii itd.).

Osobnego rozpatrzenia wymagają: 1) relacje wśród pojedynczych terminów (jednowyrazowych); 2) relacje: termin prosty – termin złożony (zestawienia i skupienia wyrazowe), w tym zjawisko uniwerbalizacji; 3) relacje między terminami złożonymi (zestawieniami i skupieniami wyrazowymi).

5.1. Relacje wśród terminów jednowyrazowych (w tym złożzeń):

a) termin obcy – obcy (przyswojony) graficznie lub/i morfologicznie, por. łac. *acalculia* // pol. *akalkulia*; *ataksjofazja* // *ataksjafazja*, por. łac. *ataxiaphasia* // *ataxophasie*, ros. *атаксофазия*;

¹⁶ S. Gajda, *Wokół synonimu*, Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Filologia Polska, t. XVIII, Opole 1975, s. 23–30.

¹⁷ T. Pawłowski, *Tworzenie pojęć...*

¹⁸ S. Gajda, *Wprowadzenie...*, s. 73–76.

– warianty zróżnicowane morfologicznie: *afazja* inter. (1865) // *afemia* (1861) // *afemestezja*; *asemia* ang., ros. łac. *asemia*, od grec. *sema* 'znak' // *asymbolia* ang., ros., łac. / z grec. *a-* + *symbolon* 'znak': *bradyartria* // *bradyfemia* // *bradyfrazja* // *bradylalia* // *bradylogia*; *palatolalia* łac. // *rynolalia* ros. łac. od grec. *rhinos* 'nos' + *lalia* 'mowa';

b) termin obcy – rodzimy (neologiczny lub neosemantyczny), często tłumaczony (obcy impuls nazwotwórczy) lub kalkowany (przy zachowaniu cech strukturalnych obcego pierwowzoru): *afonia* inter. // *bezgłos*; *akineza* ang., ros., łac. // pol. *bezwład*; *alalia* inter. // *słuchoniemota* // *bezmowie* [!]; *amencja* ang., łac. // *splątanie* (myślenia i mówienia) // *zamęt*; *anartria* inter. // *bełkot*; łac. *apnoea* // *bezdech*; *apraksja* inter. // *bezczywność* [!]; *ataksja* inter. // *beźład*; łac. *audimutitas* // *słuchoniemota*; łac. *dyspnoea* // *duszność*; *dysakuzja* ros., łac. // *niedostuch*; *dysfonia* ang., ros., łac. *hypoacusia* // *niedostuch*; *logorea* ang., ros., łac. // *słowotok* // *wielomówność* // *gadatliwość*; *labializacja* // *uwargowienie*; *mutyzm* inter. // *zamilknięcie*; *sygmatyzm* ang. ros., łac. // *seplenienie*; *rynolalia* ros., łac. // *nosowanie* // *nosowość* itp.

c) termin rodzimy – rodzimy (neologiczny lub neosemantyczny): *bezmowie* [!] // *niemota*; *beźład* // *niezborność*; *bełkot* // *bełkotanie*; *gadatliwość* // *gadulstwo*; *gluchoniemota* [!] // *gluchoniewidomoś* [!] // dawniej *głuchoślepot* [!]; *jąkanie* // *zacinanie się*; *porażenie* // *bezwład*; *szadzenie* // *szeplenienie*; *trzepanie* [!] // *giełkot* itp.

5.2. Relacje typu: termin pojedynczy (w tym złożenia) – termin złożony (zestawienia gatunkujące i skupienia terminologiczne):

– zestawienia gatunkujące (dwuczłonowe): *alalia* inter. // *niemota słowna* // *afazja dziecięca* // *afazja rozwojowa*; *anartria* inter. // *mowa bełkotliwa*; *amimia* inter. // *asemia mimiczna* // *niemota gestowa*; *ataksja* inter. // *aleksja rozwojowa*; *ankyglosja* ros., łac. // *język przyrośnięty*; *glosolalia* łac. // *dziwaczne neologizmy*; *grasejowanie* // *rotacyzm gardłowy*; *hiperrynolalia* // *rynolalia otwarta*; *legastenia* inter. // *aleksja rozwojowa* // *dysleksja dziecięca* (według J.B. Quiros); *makrologia* // *rozwlekłość wypowiedzi*; *mutyzm*; inter. // *bezgłos historyczny* // *jąkanie inhibicyjne* // *afonia psychogenna*, *logoneurozy* łac. // *nerwice mowy*; *mogifonia* łac. // *afonia spastyczna*; *parafrazja* ros., łac. // *mowa beźładna*; *rynizm* // *mowa nosowa*; *rozkojarzenie* // *inkoherecja myślenia* // *ataksja psychiczna* // „*rozszczerpienie psychiczne*” // *rozszczerpienie myślenia* // *splątanie myślenia*; *schizofazja* łac. // *rozkojarzenie mowy* // *sałatka słowna*; *tachyfrenia* łac. // *przyśpieszenie myślenia* // *gonitwa myśli*; w tym *słowotwórstwo supletywne*, por. *hebefrenia* łac. // *schizofrenia hebefreniczna*; *katatymia* ang., ros., łac. // *myślenie katatymiczne*; *paralogia* ang., ros., łac. // *myślenie paralogiczne*; *hotentotyzm* łac. // *mowa mlasków* // *mowa mlaskana*; *pseudofonastenia* łac. // *fonastenia rzekoma* i in.

– skupienia trój- i więcejczłonowe:

fonogesty // *system migowo-językowy*; *dyspraksja* ang., ros., łac. // *niewydolność ruchów celowych*; *rynolalia* // *nosowe zabarwienie głosu*;

logofazja (logofazja) // afazja motoryczna korowa; gielkot // centralne zaburzenie mowy; logoplegia // porażenie narządów mowy; mikroglosja // wrodzony niedorozwój języka; spazmofemia łac. // przemijająca dysleksja inter. // wrodzone zaburzenie czytania // wrodzona niezdolność do czytania (dawne); dysortografia ros. // specyficzna niezdolność do ortograficznego pisania; aleksja // wrodzone upośledzenie w nauce czytania i in.

5.3. Relacje typu: termin złożony – termin złożony (zestawienia i skupienia terminologiczne):

– najczęstsze wypadki odpowiedniości: określnik gatunkujący obcy (cytat, zapożyczenie słowotwórcze lub semantyczne) – odpowiednik rodzimy (neologiczny lub neosemantyczny, często kalkowany), np. wśród zestawień gatunkujących: łac. *aphasia acoustica* // pol. *afazja akustyczna* // *afazja słuchowa*; *afazja amnezyczna* // *afazja pamięciowa*, por. ang. *amnesic aphasia*, łac. *afasia amnestica*; ros. *амнестическая афазия*; *afazja przewodzeniowa* // *afazja przewodzeniowa*, por. łac. *aphasia conductionis (conductiva)*, ros. *проводниковая афазия*; *afazja całkowita* // *afazja globalna* // *afazja kompletna* // *afazja totalna*, por. łac. *aphasia totalis*, ang. *total aphasia*, ang. *complete aphasia*, ros. *тотальная афазия, полная афазия*, ang. *global aphasia*, ang. *complete aphasia*; *afazja podkorowa* // *afazja subkortykalna* // *niemota podkorowa*, por. łac. *aphasia subcorticalis*, ang. *subcortical aphasia*, ros. *подкорковая афазия*;

– szeregi synonimiczne zawierające w swoim składzie hybrydy frazeologiczne i konstrukcje częściowo tłumaczone, por. łac. *audimutitas motorica* // pol. *audimutitas ruchowa* // *audimutitas motoryczna* // *słuchoniemota motoryczna*; łac. *alalia idiopatica* // pol. *alalia idiopatyczna* // *niemota swoista* // *niemota samoistna*; *dyzartria pseudoopuszkowa* // *dyzartria rzekomoopuszkowa*, łac. *dysarthria pseudobulbaris*, ros. *псевдобульбарная дизартрия*; *ataksja psychomotoryczna* // *ataksja psychoruchowa*; *dyzartria ekstrapiramidowa* // *dyzartria pozapiramidowa* i in.

– warianty onomazjologiczne: *dyslalia jednorodna* // *dyslalia jednoraka*; *głuchota przewodzeniowa* // *głuchota przewodnictwa*; *mowa mlasków* // *mowa mlaskana*; *mowa migowa* // *mowa migana*; *myślenie rozbieżne* // *rozkojarzenie myślenia*; *niemota słowna* // *niemota słów*; *nieprawidłowości zgryzu* // *zgryz nieprawidłowy*;

– relacje typu: zestawienie gatunkujące (dwuczłonowe) – skupienie terminologiczne (trój- i więcejczłonowe), np. *mowa bezkrtaniowców* // *wymowa bezkrtaniowa po laryngektomii* // *głos i wymowa bezkrtaniowa*; *gielkot tachylaliczny* // *czysta postać tachylalii*; *zaburzenia mowy* // *zaburzenia komunikacji werbalnej*; *alialia prolongata* łac. // *opóźniony rozwój mowy*; *głos falsetowy* // *mutacyjne zniekształcenie głosu* // *mowa niedokształcona* // *opóźniony rozwój mowy*; *sygmatyzm bilateralny* // *seplenienie boczne obustronne*; *ataksja ostra* pot. prof. // *bezład mózdkowy ostry dziecięcy*; *jąkanie ciężkie* pot. // *sensoryczno-fatyczne stadium ciężkiego jąkania*; *zniekształcenia suprasegmentalne* // *zniekształcenia substancji fonicznej języka na płaszczyźnie suprasegmentalnej*;

– relacje dotyczące skupień bardziej rozbudowanych (trój- i więcejczłonowych), np. *ataksja mózdkowa u dzieci // dziecięca niezborność ruchowa; ataksja mózdkowa wrodzona // wrodzony bezład mózdkowy; odczyt tekstu zwierciadłowy // zwierciadlane odczytywanie tekstu; trudności w czytaniu i pisaniu // obniżona zdolność do czytania i ortografii // specyficzna niezdolność do czytania i ortograficznego pisania*¹⁹.

6. Synonimia nie jest w terminologii logopedycznej przypadkowa, choć jej rola pozostaje mniejsza niż w leksyce ogólnej. Można mówić o wyraźnej specjalizacji znaczeniowej poszczególnych składników szeregów synonimicznych. Charakter relacji synonimicznych określają w pierwszym rzędzie czynniki pojęciowe związane z poznawaniem naukowym (teoretycznym) i profesjonalnym (praktycznym); istotne znaczenie mają tu względy komunikacyjnej sfery użycia (wiedzy potocznej i naukowej). Podstawowe funkcje synonimii terminologicznej są takie same, jak w leksyce ogólnej: zróżnicowanie wyrażenia, uściślanie, podkreślanie różnic (stopnia nasilenia cechy zjawiska) itp. Odmienna wydaje się jednak ich gradacja. Na plan pierwszy wysuwają się wyraźnie dwie ostatnie, co prowadzi do rozwoju dubletywności (głównie w płaszczyźnie: termin obcy grecko-laciński – określenie lub termin rodzimy często kalkowany).

¹⁹ Przykłady pochodzą ze *Słownika terminów logopedycznych* J. Surowańca, Kraków 1992 (skrót STL).